

MEVLÂNA CELALEDDİN-İ RUMÎ'NİN DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE EVREN VE İNSAN

Dr. Sabahattin KÜÇÜK¹

Metafiziksel düşüncede evren ile insan ilişkisi; birinin varlığının, zorunlu olarak ötekini çağrıştıran ve gerçekleştiren türden aklî ve zarurî bir husus olması üzerine kurulmuştur. Bir diğer ifadeyle, birinin varlığı, diğerinin amacı hâlinde düşünülür. Şunu unutmamak gerekir ki, tabiatın gerçek hüviyetiyle anlaşılabilmesi, ancak, Tanrı varlığının kabulü ile mümkündür. Bunun aksini düşünmek, tabiata yabancılaşmak, onu anlamsız kılmak demektir.

Geleneksel metafizik düşünce, evreni, yüce gerçekleri yansıtan sayısız semboller toplamı olarak kabul eder. Metafiziksel düşüncede, tabiatın adını alan varlığın, sahibi olduğu dışsal görünüm ve değer in ötesinde daha üst bir gerçeğe göndermede bulunduğu ilkesi esastır. Bu varlık, somut gerçekleri ile değil, sembolik yapısıyla değer kazanır. Evrende gözlemlediğimiz her form, birlik (vahdet)'e işarette bulunan birer ayet/işaret hükmündedir. Whitehead'in ifade ettiği üzere: "Tabiat dinamik olmayan bir boşluk içindeki değişmez bir keyfiyet değil, daimî yaratıcı akış tarafını haiz bir hadiseler binasıdır". Eski fizik (Newton fiziği) ise, bunu, her biri kendine özgü, tamamiyle bağımsız bir gerçekliğe sahip donuk, hareketsiz nesnelere yığını olarak görmüştür. Ancak, evrene, görünümünün ötesinde gerçeğe göndermelerde bulunan semboller dizgesi olarak bakacak olan kişi, aslında, kendisinin bağlantılı olduğu köklerin farkına varacaktır.

Evrenin, ilahi hakikatte, gerçek bir biçimde kendi varlığına sahip bulunduğu söylenemez; ancak, görüntü düzleminde donukluk sergilemesine karşın, gerçeklik düzleminde ise kendi özünde kutsaldır. Akıl, bu donukluğun saydamlığa dönüşmesini sağlamak amacıyla, onun özüne nüfuz etmenin önemini ve anlamını kavramaya, gerçek yüzünü tanımaya çalışır. Metafiziksel düşünce ,aklı asla ret ve inkar etmez; ancak, onu aşarak "sezgi"ye ulaşmayı hedefler. Bu düşüncenin temsilcileri, mutlak gerçeğe ulaşabilme yolunda akıl ve sezginin faaliyetleriyle üst düzey bir anlayış ve kavrayış elde etmeyi amaçlarlar. Sezgi sayesinde fenomenler, kendi varlık düzleminde yansıyan gerçeklerle saydamlaşır ve kendilerini aşarlar. Böylece, bilimin nesnelere bakışındaki salt maddi yaklaşım aşılmış olacaktır. Artık, bu formlar noumenal (duyularla algılanamayan, farz edilen) gerçeklik dünyasına açılan pencereler olur. İşte, sembollerin sadece fizyolojik düzene değil, dinsel ve kozmik evrenin arketip (ilk model)'lerini yansıtmış oldukları anlaşılır, Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, evren, yüksek akıl düzeyine yani sezgiye ulaşmış birey için

¹ Basılmamış konferans metni: Mevlana'yı Anma Haftası, 2004: Elazığ-F.Ü.

sadece somut ve maddi varlıklar halinde değil, şeffaf, işaret edici ve semboller bütünü olarak görünür.

Tabiatta görülen sembolik şekiller, evren ötesindeki gerçekleri saklayan bir örtü ya da noumenal dünyanın ışığını gizleyen bir perde durumundadır. Söz konusu şekiller, iç gerçekliğin dışa yansiyarak dışsallaşması sayesinde dünyamız için ilâhî gerçeğe uzanan bir yol niteliği kazanmış olur. Bu durumda dışsallık kavramı, içselliği ima ettiğine göre, fenomen diye bir şeyin varlığından bahsedilemez, artık. Mevlâna şunu söylüyor: “Her suret bir anlama sahiptir; seyredeninin sadece dış boyutu görme hastalığından temizlenen bir görüşe sahip olması şartıyla, bu anlama ulaşılır”. Çünkü Mevlâna evrendeki fenomenlerin kör elemanlar, bilinçsiz varlıklar ve kanunlar bütünü olmadığını; evrenin bilinçli, canlı bir vücut olduğunun idrakindeydi. Kendi varlık köklerinin, tabiatın derinliklerinde mevcut olduğunu kavrayan birey, evreni çözümlenmede, kendini tanımada başarılı olacaktır, elbette. Zira, mevcut her varlığın ezel ve ebet güneşi olan Yüce Yaratıcı'nın isim ve sıfatla evrende yanıp sönenek tecelli ettiğini, yokluk âleminin karanlıklarını aydınlattığını kavrayacaktır. Bu hususu teyit amacıyla Kur'an-ı Kerim'den bir ayeti örnek olarak verebiliriz: “Biz dış dünyadaki ve kendi içlerindeki işaretleri onlara göstereceğiz (Fussilet-53)”. Bu sözlerden, maddenin dışsal inkârı ve reddedilmesi anlamını çıkarmak doğru olmaz. Çünkü Esoterizm (Batınlık), dışsal olanı yani sureti asla gözardı etmez; bilakis, ona gayet değer verir. Metafizik anlayış, evrenden kopmuş insanı içi boşaltılmış bir varlık, insansız evreni de gayet anlamsız sayar. İnsanın aşkın (müteal) birliğine ulaşabilmesi, ancak formları kullanmasıyla mümkündür. Bu konuda C. G. Jung der ki: “İnsan, ışığın yapısını düşünerek aydınlanamaz; fakat karanlığı düşünerek aydınlanabilir”.

Dünyamızda sembolik nitelik gösteren biçimlerin, aslında kendilerinin içlerinde mevcut kutsal hakikatlerin, tek bir ilâhî gerçeğe işaret ettiklerini bilmek gerekir. Mevlâna: “Dünyanın iç boyutuna batın gözüyle bak! Zira bir gözle batını göremezsin” diyor. Bir başka yerde de şu sözleri söylüyor: “Varlıklar arasında farklılık, suretten kaynaklanır. İnsan, anlam dünyasına ulaştığı zaman, huzur bulur. Ey varlığın özü! Müslümanlar, Zerdüşter ve Yahudiler arasındaki ihtilaf, eşyaya bakıştıdır”. Fizik âlemde gözümüze dağınık ve parçalanmış olarak yansıyan nesnelere, arka planlarında mükemmel bir biçimde uyum ve uzlaşım sergilediklerini aşağıdaki cümlede de görebiliyoruz. Pozitivizmin öncüsü olan Mach'ın etkisi altında kalan ünlü bilim adamı ve düşünür Albert Einstein, 1901'den önce temsil ettiği düşüncenin aksine sınırlı dünya görüşünden sıyrılarak şu sözü söylemişti: “Doğrudan duyuşal deneyim ile apayrı şeyler hâlinde görünen görünüşler yumağının birliğini fark etmek harikulâde bir duygu!” (Besco'ya Mektup, 8 Ağustos 1918).

Biçimler, bu dünyaya aittir; mutlak gerçek ise, özdür. Bunun altındaki âlem ise, ârizî yapılardan oluşur. Yeryüzünde gördüğümüz şekiller, kendi başlarına hiçtir; ancak, onlar, dünyada ilâhî gerçeklikleri kapsayan arketiplere tutulan bir ayna konumundadır. Mevlâna'nın aşağıdaki cümlesinde yer alan “köpük” ve “deniz” metaforları üzerinde düşünenecek olursak, suretlerin, ilâhî gerçekliklere işaret ettiği hususu daha iyi anlaşılacaktır.: “Bunların bir biçimden, köpükten ibaret olduğunu görmedik diye esef ederler. Halbuki, köpük, denizden meydana gelir; denizde gelişir ve hareket eder (Mesnevi, C.VI, 1450)”. İçerisindeki gerçekleri idrak edebilmek için suretlere daha yakından bakmamız gerekir. Onlar göksel dünyadaki gerçek modelleri aydınlatan ışıklardır. Metafizik düşünce, işte bu şekilde, sınırlı düşünce dünyasını aşarak daha yüksek bir düşüncenin ortaya çıkmasını amaçlar. Yine Mesnevi’de şunlar dile getiriliyor: “Suret tozunu gördün, rüzgarı da gör; köpüğü gördüğünde, icat denizini seyret!” (c. VI, 1461)

Büyük Türk sufisi ve düşünürü Mevlana Celaleddin-i Rumi, yüce gerçeğe ulaşabilmede önkoşul olarak şunları sıralar: Eşyanın görünen yüzünü gözlemlemek, batınî (içsel) tarafları üzerinde tefekkür etmek ve elde edilecek bilgiyi gereği gibi değerlendirmek. Ancak, insana, eşyanın dışsal düzleminde kalmayarak içsel yapısındaki bütünlüğü görmesini öğütler. Rumî, tabiatın, kör, sağır ve dilsiz olmadığını idrakindedir. Bilir ki, dikkatle bakılacak ve incelenecek olursa, evren, donmuş formlar yığını değil, aksine insanla konuşabilen ve irtibat kurabilen varlıklar bütünüdür. Arketipsel anlamdaki formlar, sabit olmalarına rağmen, içerdikleri öz ya da anlam bakımından sürekli hareket hâlinindedir. Bu dünya, kutsalın farklı dünyalarını şekillerle yansıtır. Nispî mutlak değer taşıyan bu arketipsel anlam dünyasının, bozulmadığı sürece, kendine özgü değeri ve önemi büyüktür. Bu özgünlüğü, bütün formların ötesinde Evrensel Gerçek’e ulaştırır.

Geleneksel metafizik açılarından bakıldığında, insan ile evren arasındaki ilişkinin sürekli olduğu görülür. Bu itibarla diyebiliriz ki, evrenin sonsuz bir gerçek olmadığı, hatta yanıltıcı karakter özelliklerine sahip bulunduğu muhakkaktır.

Sufi literatürde, insan-evren ilişkisinde sürekliliğin yanı sıra, onun, ilâhî gerçeğin yüzünü örten bir “perde” olarak telakkisi de sıkça dile getirilmiştir. Bir başka ifadeyle, evren daima insan için hakikati saklayan bir örtü olmuştur, örtü olarak da kalacaktır. Mutlak ise, daima mutlak olarak sonsuza kadar devam edecektir. Metafiziksel anlayış, mutlak olanla görelî olan arasındaki farkı belirler. Burada önemli husus, perdenin gizemini çözmek, perde ötesi Mutlak’ın gösterdiği şeyi anlamak biçiminde olmalıdır. Temel gerçek, insanın, evren içerisindeki yerini tespit etmiştir; buna bağlı olarak da, içine düşmüş olduğu

kozmetik çukurdan çıkmayı denemeye, bulunduğu görelî mekândan Hak alanına dönmeye davet edilmiş bir varlık olduğunu ima eder.

İnsan-evren ilişkisinin bir başka boyutu, Mutlak'ın, görelî olanın içerisinde semboller şeklinde tezahürüdür. Bu durum süreklilik gösterir. Sembolleri anlamak, evrenin hiyerarşik yapısıyla varlığın çok çeşitli tezahürlerini kabul etmek demektir. Tabiatıta var olan semboller, değişmez ve kalıcıdır. Bunlar, evrenin niteliksel bir yönünü anlatır.

İnsanın evrenle ilişkisindeki “süreklilik” taşıyan özelliği, onun evrensel var oluş sistemindeki “varoluşsal (ontolojik)” konumudur. Geleneksel özellik taşıyan insan; var oluş nedeninin, nereden gelip nereye gitmekte olduğunun idrakindedir. Modernizmin şekillendirdiği birey ise, bu problemlerin ne olduğunun farkında bile değildir. Var oluş ile yok oluş kavramları, bu iki ayrı karakterin algılamalarında değişkenlik hatta zıtlıklar gösterir. Sözümlü ettiğim bu iki kavram (var oluş, yok oluş), yeryüzü hayatının geçici zaman dilimi arasında yer alan iki ebediliğin gizemini taşır.

İslâm dini, çokluklar ve zıtlıklar dünyasını tek bir merkeze bağlayan, buna karşılık evrenin içinde yansıyan geniş emirler ve kurallar bütünüdür. Kendi tarzında tevhidi, uygun düşen suretler hâlinde yansıtır. İslâm'ın içsel boyutu olan sufilik de, tevhidin kendisi vasıtasıyla gerçekleştirdiği mükemmel bir araçtır. Sufizm, insanı, içinde yaşadığı çokluk ve zıtlıklar âleminin hapisanesinden aslî bütünlüğüne ulaştırarak özgürleştirmeyi gaye edinmiştir. İnsanlar tanrıya inanırlarken bu çokluk dünyasında pek çok tanrı varmışçasına hayat sürerler: “İlkel toplumlardaki putlara tapınma ve totemcilik, günümüzde de devletin, başarının, paranın ve maddesel olan her şeyin yüceltilmesi ve bunlara tapınılması biçiminde süregelmiştir. İşte bu aşamada dine inansın ya da inanmasın her insanın bu putlaştırma ve putlara tapınma eğilimine karşı birlikte mücadele etmesi gerekiyor (Erich Fromm)”. Bu olumsuz durum, insanın, ruh bütünlüğünün dağılmasına, zihinsel dikkatinin parçalanmasına neden olmaktadır. İşte bu bölünmüşlük ve parçalanmışlık, düşünen insanı tedirginliğe ve kedere sevk eder. Sufilik bu parçalanmışlığı ortadan kaldırarak, onu yeniden bütünleşmeye ulaştırmayı ve kâmil varlık hâline getirmeyi amaçlar.

Aşağı düzeydeki iki elementin birleşmesinden yüksek düzeyli başka bir element vücuda gelir. Gökkubbenin altındaki her şey annedir, diyor Mevlâna. Çünkü her yaratılmış, daha yüce yaratıklar meydana getirmek için sürekli doğum sancıları çeker. Muhteşem bir gülün bahar mevsiminde vücut bulabilmesi için sayısız objelerin yeryüzü sahnesinden çekilmesinin gerekli olduğu gibi, yaratılmışların en mükemmeli insanın da kendini gösterebilmesi için sayısız varlıklar (cansızlar, bitkiler, hayvanlar)'ın ortadan kalkması icap eder. Bu gerçeği Mevlâna, aşağıdaki mısralarında sembolik ifadelerle açıklıyor:

“Bu âlem de o âlem de sürekli doğurur; her sebep anadır; eser çocuğunu meydana getirir. Eser doğdu mu, ondan da şaşılacak sebepler doğması için sebep hâline gelir. Bu sebepler nesiller boyu sürer; fakat halkaları, zincirinde görmek için nurlanmış göz ister (Mesnevi, C.II, 1000-1002)”. Kısacası evren, sürekli hareket hâlinde, varlığın özü ve hedefi olan insanın, vücut âlenine gelebilmesi için hazırlık yapmaktadır. Çünkü evrenin yaratılışının tek gayesi, insan ve onun bu sayede sergileyeceği rollerdir:

Bir ağaçtır bu âlem
Meyvesi olmuş âdem
Maksut olan meyvedir
Sanma ki ağaç ola (Sunullah-ı Gaybî)

Evrende dağınık biçimde tecellî etmiş olan ilâhî isim ve sıfatları bünyesinde toplayarak bütünleştiren insan, kendi tabiatına/fitratına sadık kalarak yani kendisi olarak gerçeğe ulaşabilir. Zira insan, bütün farklı unsurları toplayıp birleştiren “orta” bir varlıktır. İnsanın farklı özellikleri varlığında birleştirmesi sonucunda “tevhit” kavramı ortaya çıkar. O, görünüşte gayet basit, ama sonradan gayet karmaşık bir varlık olarak tezahür eder.

İnsan, evrenin merkezidir. Kendi bünyesinde olmayan bir şeyi bilemez. İrfan sahibi kişi, Allah’ı ve evrenin sırlarını kendi varlığında fark etmeden bilemez. Çünkü varlıkların tamamı, insanda mevcuttur; bu değerli varlık, varoluşun gayesi diyebileceğimiz bir gözdür ki, Hakk’ın varlığı ancak o gözle seyredilebilir. Bu husus şu ayette dile getiriliyor: “Onu işitici ve görücü kıldık (İnsan/1)”. Bir başka ayette de: “Doğrusu insan kendi nefsinin görücüdür (Kıyamet/14)”. Özellikle son ayette insanın kalp gözüyle kendi nefsinin görebileceği ve hem evrendeki hem de kendi varlığındaki sırları çözebileceği söyleniyor. Bu durumda, insanı, evrenden koparılmış bir varlık olarak düşünmek asla mümkün değildir. Eğer bunun aksi söz konusu olursa, hem insan hayatı hem de evren anlamsızlaşır; gerek insan hayatında gerekse evrende saçmalıklarla dolu bir düzensizlik ve kaos meydana çıkar.

Tasavvufî düşünce sistemine göre, Yüce Yaratıcı isim ve sıfatlarıyla evrende tecellî etmiştir; bütün bu tecellîler, insanda toplanmış bir durumdadır. İbni Arabî’ye göre, ilâhî isim ve sıfatların, bütün varlıklarda örnekleri mevcuttur. Bunu bir ayetle de teyit eder (Hicr/21). Mevlâna da şöyle diyor: “Dünya köpüktür, Allah’ın sıfatları derya; bu köpük, sana, dünyanın saflığını örtüyor (Mesnevi, c.VI, 3172)”. Yine İbni Arabî: “Varoluştaki O’nun isimlerinden başka hiçbir şey yoktur (Fütuhat II/303.12) diyerek konuya açıklık getiriyor. İranlı şair Abdurrahmân-ı Câmî, aynı konuyu şöyle şiirleştirmiştir:

Çok renkli pencerelerdir nesnelere,

Vücut güneşinin ışınlarının düştüğü;
İster mavi olsun pencere, ister kıvı, ister sarı,
Güneş renkte gösterir yüzünü.

Bu bakımdan, ilâhî sıfatların yansıdığı bir ma'kes, yani aynadır, insan. Bir başka deyişle, insan, evrenin odak noktası ve makrokozmi bir varlık olarak telakki edilir. Bunu biraz daha açarsak şunları söylemek mümkündür: Eski ifadeyle insan “vasat-ı câmia”dır; yani bütün farklı unsurları kendisinde toplayan ve birleştiren bir orta varlıktır. Zıtların uyum içinde birleştiği bir varlık olan insan, tevhidin tam bir göstergesi sayılır. Bu itibarla, dikkatlice ve derinliğine düşünüldüğünde, insanla evrenin köklü ve sağlam bir irtibatının bulunduğu görülecektir. Bu iki değer, ilâhî hakikatin kavranabilmesi yolunda birbirlerini tamamlarlar.

İnsan, evrenle Yaradan arasında kavşak rolünü üstlenmiştir. Bu bakımdan onun bir yanı fânî öbür yanı ise bâkîdir. Bir tarafı daimî olarak değişir ve süreksizdir; öteki tarafı kalıcı ve ebedîdir. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış v.b. zıtlıkları bünyesinde barındıran eşsiz ve muhteşem bir varlıktır. İnsan, zıtları toplar ama onda çelişki görülmez. Bu zıtlardan birini geliştirerek onların üzerinde kişiliğini ve karakterini oluşturur.

Her değer çift kutuptur; bir pozitif değer karşısında bir de negatif değer vardır. Diğer bir ifadeyle iyinin karşısında kötü, güzelin karşısında çirkin, doğrunun karşısında yanlış boy gösterir. Mevlâna, insandaki zıt kutupları bir rubaisinde şöyle anlatıyor: “Bizim topraktan yaratılmış olan bedenimiz göklerin nurudur. Bizim Hak yolunda çevikliğini melekler (bile) kıskanır. Bazen bizdeki temizliğe melekler haset ederler; bazen de, hayasızlığımızdan, kötülüğümüzden Şeytan (dahi) kaçır”. İyi değer gerçek ya da ideal düzeni tamamlayıcı; kötü ise, gerçek ya da ideal düzeni dağıtıcı, bozucu harekettir. Bunlar karşılıklı olarak aktiftir. Ancak iyi ve kötüyü mükemmellik-noksanlık açılarından görmek gerekir. Nesnelere iyi ya da kötü olarak değerlendirilişi, onların iyi ya da kötü oluşlarından değil, bireyin tabiatına ya da değer yargılarına göre meydana çıkar. Bu değerlendirmeler tamamen subjektiftir. Mevlâna diyor ki: “İki çeşit arı da bir çiçeği emdi; fakat birinden zehir peydahladı, diğerinden bal”. Bir başka yerde de: “Dünyada mutlak kötü yoktur; bunu da bil ki, kötü de kötülük de nispidir”. Objenin iyi ya da kötü oluşu insanın tabiatı ve değerlendirmesiyle anlam kazanır. İnsan bu iki değer arasında, sorumlu bir biçimde karar vermek, onlardan birisini seçmek ve ona uygun olarak yaşamak zorundadır. Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki, her değer ancak zıddıyla bilinebilir. Mevlâna da: “İyi bilmedikçe kötüyü bilemezsin. Ey yiğit, her şey zıddıyla görülebilir” der.

Celâleddin-i Rumî, eylemelerdeki iyi-kötü değerlendirmeleri tamamen bireye bağlıyor. İyi ya da kötü birey için zamana ve mekâna göre farklılık kazanır. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu kavramlar hakkında onun rölativist olduğu görülecektir; çünkü, bu kavramlar aynı kaynaktan geliyor: “Kahırla lütuf birbirine eşittir; bu ikisinden de bir hayır dünyası, bir şer dünyası doğmuştur”. Bunların aynı merkezden sâdir olması, yeryüzü dünyasında iyi-kötü, hayır-şer olguları birbirlerini izler. Bu düalist yapıdan kurtulmak arzu ediliyorsa, kısacası daimî sükun ve mutluluk isteniyorsa, maddî haz ve zevklerin yerine, manevî haz ve zevkleri ikame etmek gerekir.

Daimî huzur ve mutluluğun temini, maddî haz ve tutkulardan manevî haz ve tutkulara geçilmesi ile mümkündür. Bunun **anlamı da, ebedî saadetin, geleneksel benlikten evrensel benliğe geçişle** sağlanabileceğidir. Bireyin, evrensel benliğe ve kozmik idrake ulaşabilmesi, bilinçüstündeki rahat ve kolaycı yolu terk edip bilinçaltının karanlık, zorlu ve çamurlu yoluna girerek kendini tanıması ve gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Bilinçaltı, kişinin kapasitesini ve kabiliyetini test ettiği bir yerdir. Geleneksel benlikten/kişisel benlikten evrensel benliğe/gerçek benliğe ulaşma hususu ve evrensel benliğin daimî tazeliği Mevlâna tarafından şu ifadelerle gözler önüne seriliyor. Kozmik benliğe sahip olan birey, Mutlak Varlık'ın, asla, tekrara düşmeyen yaratma imkanlarının daimi yenilenmesinin izlerini maddi alemdeki objelerde müşahade edebilir.

“Bir başka dünya var; onun delili de yenilerin gelmesi, şu eskiyip yıprananların geçip gitmesi...”

“Yeni bir gün, yeni bir gece, yeniden yeniye bağ bahçe, yeniden yeniye ağ, tuzak; her solukta yepyeni bir düşünce, yepyeni bir hoşluk, yepyeni bir zenginlik.”

“Gözün gördüğü âlemin ötesinde sınırsız, sonsuz bir âlem olmasa, yeni nereden geliyor, eski nereye gidiyor?”

Evrensel kimlik özelliği kazanan geleneksel benlik, bütünleşmenin ve toplayıcılığın ifadesidir. Bütünleşen ve evrenle uzlaşan kişilik, bireyin varlık halkasını tamamlaması anlamına gelir.

Birey, büyüme aşamasında, yıllar süren hazırlık sürecindeki deneyimlerini, toplumla ve tabiatla birbirlerini karşılıklı etkilemelerini içeren geleneksel kişiliğinin farkına varır. Böylece kişilik gelişir; ancak bu kişilik gelişiminde anlayışın da olgunlaşması gereklidir. Kişi, kültürü, bu şekilde nesnelleştirdikten sonra, yeniden doğar. Kişiliğin faydalı rolünü algıladıktan ve belli bir anlayış yapısını kazandıktan sonra, evrensel kişiliğinin farkına varır. Bu arada, geleneksel kişilikle arasındaki mesafeyi de tanımış olur. Böylece birey,

son derece karmaşık diyebileceğimiz geleneksel kişilik ile çelişkiye düşecektir. Geleneksel kişilik ile yüzleşmek, onunla uğraşmak ve onu yenmek büyük bir cesaret işidir. Olgunlaşmak için geleneksel kişiliğine karşı durabilecek gücü elde etmesi ve geliştirmesi, istenmeyen sosyal baskılara karşı direnmesi, ruhsal sebat elde etmesi, değer verdiklerinin hepsini kurtaracak yeni bir ölçüt ortaya koyması gerekecektir. İlgisinin üzerinde yoğunlaşması ve onu sevmesi, kendi ruhsal kapasitesinin farkına varmaya ve bu durum açığa çıkıncaya kadar onu geliştirmeye çalışmalıdır. Bilinçli varlık düzeyine ulaştıktan sonra o ideal tamamen doğmuştur, artık. Böyle bir birey, hem kendisinin hem de diğer varlıkların farkında ve idrakindedir. Bu farkında oluş, bilinçli varlık olma halkasının tamamlanması anlamına gelir. İşte kâmil insan ya da bütünleşmiş ve toplayıcı insan budur.

Kozmik beyin yani bütünüyle evren, son derece karmaşık tünellerle birbirine bağlanmış “solucan deliği” metaforunu temsil eder. Bu tünellerde yolculuk pek zordur. Evrensel benlik kazanmış birey, işte bu yollardan başarıyla geçerek, sözü edilen zorluğu yenebilecek güce sahip bulunduğunu göstermiştir. İsaac Asimov bu hususta şöyle diyor: “Hiperuzayda o ne uzay ne de zaman, ne madde ne de enerji, ne bir şey ne de hiçbir şey olan hayal edilmez bölgelerde insan, bütün galaksiyi, zamanın birbiri ardına gelen iki anı arasında kat edebilir”. Jung ve Eric Fromm’un bahsettiği üzere, geleneksel hayat ve diğer insanlarla uyumlu yaşayış, evrensel kişiliğin gelişmesini engeller. Geleneksel benlik düzeyinde kalan birey, günlük ihtiyaçlarının ve süper egosunun kendisine hâkim olması sebebiyle vicdanının sesini dinlemekte başarısız kalır. Yanlışlıklar, ona doğrular olarak görünür. Böyle bir kişilik, bireyin kapasitesini perdeler. “Ben” dediği şey, onun gerçek “Ben”ini kapatır. Bu insan, kendisi olmadığı için grupların peşinde koşar, onlara bağlı olarak yaşamasının gereğini kabullenir. Evrensel benliğe ulaşanlar, toplum içinde yaşamalarına rağmen, gruba sırtını dayayarak yaşayan kişilerin aksine toplumda yalnız yaşamaya mahkûm olma pahasına kendisini olgunlaştırma ve geliştirme yolunda cesaretle ilerler. Mevlâna, Mesnevi adlı eserinde evreni bir ağaca, insanı da bu ağacın meyvesine benzetir. Ağacın olgunlaşan meyveleri, evrensel benliğe ulaşmış kâmil kimseleri; ham olanları ise, geleneksel benlikten kurtulamamışları temsil eder: “Ey ulular, bu cihan bir ağaca benzer; biz de bu âlemdeki yarı ham yarı olmuş gibiyiz. Ham meyveler dala iyice sarılmıştır; çünkü, ham meyve köşke, saraya lâyıık değildir. Fakat olup lezzetlendiğinde, dalı tutmayı bırakır, hemen düşüverir (C.III, 1295-1298)”. Bir başka yerde şöyle diyor: “Dünyada herkes sevgilisine can verir; fakat birinin sevgilisi kan tulumundan ibaret, öbürününki güneştir, ışıktır.”

Celâleddin-i Rumî’nin hayatı dikkatle incelenecek olursa, geleneksel benlikten evrensel benliğe yükseliş hususunda eşsiz bir örnek olduğu görülecektir. Bu yolda sarf ettiği gayret ve sebatın, toplumun saldırılarına karşı

göğüs germede gösterdiği azim ve kararlılığın sonucunda elde ettiği zafer, onun adını ölümsüzleştirmiştir. Ünlü psikanalist ve düşünür Eric Fromm şöyle der: “İslam hümanizması ve tasavvufu (sıradan Batılı insanın ne yazık ki henüz haberdar olmadığı) sadece bilim adamlarının uğraştığı bir alan görünümündedir.” Ve yine: “Mevlâna, Rönesans hümanizminin fikirlerini iki yüz yıl önce tahmin etmiştir. Erasmus ve Nicholas de Cusa’da bulunan dinî müsamaha ile Ficino’nun aşkın, sevginin temel yaratıcı güç olma fikrini de yine Mevlâna’da görüyoruz” diye gerçek ve insafı bir bilim adamı olduğunu göstermiştir.

Mevlâna, insan ruhunda sabırsızlığa, huzursuzluğa ve meraka neden olan gücü keşfetmiştir. Bu öyle bir güçtür ki, doğru yönlendirilecek olursa, söz konusu enerji insanı sonsuzluğa götürebilir. Kanaatimce, bu güç, Kuantum mekaniğinin tespit ettiği atom-altı parçacıkları niteliği taşıyan daimî hareket sahibi pozitif ve negatif enerjiler bütünüdür. Bu gizli gücü, insanın bütün evrenle paylaştığı formların sebebi olarak görür. İnsanın ortaya çıkışı ile bu gizli güçten aşk, cazibe, büyüme ve gelişme meydana çıkar. Bu nedenle bilinçaltının büyüme alanında evrensel benlik zuhur eder; bunun da esasını, onun huzursuzluğunun kaynağı oluşturur: “İnsan acı çeker, ısrar ve talep eder. Yüz binlerce dünyaya sahip olsa da huzur bulamaz. İnsan kılı kırk yarar, bir biçimde her türlü işle ve zanaatla uğraşır; çok çeşitli görevlerle kendini meşgul eder. Arzu ettiği nesnelere ulaşamadığı için astronomi ve tıp alanlarını öğrenir. Normalde insan, sevdiğine kalbimin huzuru, der. Hâl bu olunca insan, başka bir şeyde nasıl rahat ve huzur bulur? Bütün bu zevkler ve meşguliyetlerin hepsi merdiven gibidir; çünkü insan merdivenin basamaklarına yerleşip yaşamaya kalkışmaz; geçicidir oraları. Ne mutlu ona ki, bu gerçeğin farkına varmak için yeterince erken uyanır. Böyle biri için uzun yol kısalmış ve hayatını merdiven basamaklarında harcamaz”. İşte Mevlâna böyle diyor.

Evrensel benlik, geleneksel benliğin sembolik ifadesi olan “zeka”nın ötesine geçmek, onu aşmak demektir. Bu alanda birey, olmadığı ama olması gereken duruma ulaşmakla evrenselliği idrak eder. Saint Jhon of Cross diyor ki:

“Olmadığın yerde olmak için
Gitmediğin yerde gitmelisin (...)
Kendin bildiğin sen değilsin,
Olduğun yer ise olmadığın yerdir”

Geleneksel benlik sınırlı benliktir. Evrensel benlik ise, insanın bütün evrenle, insanlıkla ilişkisi sonucu kurulan benlik demektir. Bilinçli benlikten sıyrılarak evrensel benlik hüviyeti kazanma aşaması İslam sufizminde “fenâ” mertebesine karşılık gelir. Bu tam anlamıyla özgürleşme demektir. Rumî diyor ki: “Ne mutlu o insana ki kendisinden kurtuldu ve yaşayan birinin varlığı ile

birleştii". Erich Fromm da: "İnsan, kendine özgü olan akıl ve sevgi güçlerini kullanarak özgürlüğüne ve içsel bağımsızlığına ulaşabilir" diyor. Bu mertebeye erişmiş kişi, yaratılmışların en mükemmelidir." Biz feleklerden daha yüceyiz, meleklerden üstünüz/Niçin geçmeyelim ikisini de? Bizim menzilimiz kibriyadır". Mevlana'nın Divan-ı Kebir'inden alınan bu mısralarında, azamet ve izzet sahibi Allah'ta kendi benliğini yok ederek "beka" mertebesine erişen insanın, bütün yaratılmışlardan üstün oldu dile

Yeni varoluş düzeyinde her yeni deneyim, yeni bir aydınlanmadır; aynı zamanda her aydınlanma davranışı, bilgi kazanmak için ruhu ve kalbi aydınlatma vasıtası olacaktır. Rumî, buna "kalbin parlatılması" diyor. Kalp parladıkça daha çok görür, suretlerin altındakiler daha çok aydınlığa çıkar. Bu varlık düzeyi ancak dış duyuların sınırlandırılması ile gerçekleşir. İnsan, bilinçaltında her türlü varlığa sahiptir. Bilinçaltı; bitkinin, hayvan ve insanın bulunduğu engin bir denizdir. Dünyadaki bütün varlıkların bir örneği orada mevcuttur. Onun bir dalgası, içerisindeki bir varlığı açığa çıkarır. Bütünleşmiş yani evrenselleşmiş benlik nefse, aşka, sezgiye ve sevgiye sahiptir. Geleneksel benlikten evrensel benliğe geçiş süreci yaşayan kişilerin görmüş olduğu rüyaların psikanalitik yorumları, bilinçaltı yolculuğun serüvenini göstermektedir.

İnsandaki zıtlıklar sebebiyle ortaya çıkan uyumsuzluklar, kötülüğü emreden nefis ile akıl, akıl ile mutmain nefis ve sezgi ile akıl arasında baş gösterir. Kötülüğü emreden nefis (nefsiemmare), Allah'ı tanımaz; insana kadın, mal ve mevkinin elde edilmesini öğütler. Mevlâna bu nefis için çeşitli benzetmeler kullanır. Bunlar, genellikle "hayvan" cinsindedir. Bunun dışında "put" ve "yedi kapılı cehennem" gibi benzetmeler de dikkat çekiyor: "Ey oğul, nefse misal istersen yedi kapılı cehennem kıssasını oku!". Mevlâna'nın bu cehennem benzetmesi, insanın içindeki günahları ifade içindir. Bu nefis, şiddetli biçime girerek akli perdeler, kalbin huzurunu bozar. Bu tür insan kendisine yabancıdır, artık. E. Fromm, Psikanaliz ve Din adlı eserinde şöyle diyor: "Gerçek günah, insanın kendisine yabancılaşması ve kendi güçlerine karşıt bir hâle gelmesidir.

İnsan, yaratılmışların en son halkasıdır; o, kendisinde bir amaçtır. Hayattaki amacı, kendisini araştırması ve çözmesi olmalıdır. Servete ve güce sarılmasının sebebi, aslında kendine olan güvensizliğidir; gerçekte, bu gücün ilahi kaynaklı olduğunun farkına varacak olursa söz konusu güvensizlik hissi de ortadan kalkacaktır. Mevlâna, insanı, varlık ağacının kökü; dışındaki her şeyi de onun dalları olarak görür. Pozitif bilimler, insanın, hayatı ile ilişkisi olan şeylerin farkına varmasını sağlar; ancak, daha önemli olan ise, insanın kendisini bilmesidir, der. Zira insan, hakikatin ta kendisidir. Kendisini tanıyarak ve çözerek bu hakikati elde edebilir. Evrende görülenler, insanın içindeki bu

gerçeğin yansımından başka bir şey değildir. Mevlâna, bu hususu şöyle dile getirir: “Bağlar, bahçeler, meyveler, kâmil insanın gönlündedir; onların letafetinin yansımaları, şu suya, toprağa vurmuştur (Mesnevi, c. IV, 364)”.

Rumî, karşılaşmış olduğu zorluklar sebebiyle hayattan kopma noktasına gelen, bu nedenle toplumdaki uzaklaşarak inziva hayatını tercih edenleri kınar. Bu büyük insan gayet rasyonel düşünür; bu hareketin doğru olmadığını, insanın kendisini ıslah etmesini ve iyi işler yapmasını tavsiye eder.

Celâleddin-i Rumî'nin üzerinde ısrarla durduğu hususlardan birisi, bireyin kendi varlığı üzerinde düşünmesi ve geleneksel benin susturduğu iç sesi yani “ruhun sesi”ni duymaya çalışmasıdır. Bu yöneliş, onun bütünleşme ve olgunlaşma yolunda adım atmasını sağlar. Bütünleşme kavramı, arzu edilen nesne ile özdeşleşmesi ve evrensel benliğin doğumudur. Kısacası, bu doğum hadisesi, geleneksel benlikten kurtuluşun bir ifadesi sayılır. Zaten mutlak bilgi yani hakikat bilgisi, özdeşliktir.

Mevlâna'nın insan algısı, kendisinden önceki mutasavvıflara göre, daha farklı, ama daha akılcı ve gerçekçidir. İnsanı, hem bedeni hem de ruhu yönünden ele alır; ancak, onun asıl değerini ruhsal yapısında görür. Zira, bütün insanların ruhu, tek bir “cevher”den ibarettir; cevher de “Mutlak Vücut”tur. Görüldüğü üzere, bu büyük Türk sufisi, her şeyden önce, insanı, ruh ve beden bütünlüğü ile dikkate almış, hayvan ile arasındaki farkı akılda bulmuştur. Bunu biraz daha açık söylersek, Mevlâna insanı, aşk ve sevgi yönü ağır basan bir düşünce sistemi içinde değerlendirir.

İnsan büyük bir varlıktır ve onun içinde her şey yazılıdır; fakat karanlıklar ve perdeler koymaz ki, içindeki hakikat ilmini okuyabilsin. Bu engeller, dünyadaki meşguliyetler ve gönlün aşırı istekleridir: “Sen cisimden ibaret değilsin; gözden ibaretsin. İnsan gözdür; öte yanı deri ve etten ibarettir” der, Rumi. Bu anlamda Mevlâna'ya göre insan bir “görüş”tür; görüş de dostun görüşüdür, dostu görmektir. Mevlâna, insanı fizik ile metafizik arasına yerleştirmiştir. İnsanı anlatırken, ona kozmik bir varlık olarak bakar; insanlık cevherini evrenin merkezi sayar.

Makrokozmos olarak evrenin bir yansıması kabul edilen mikrokozmos bir varlıktır, insan. Evren büyük âlem; insan ise, bunun bir yansıması olan küçük âlemdir. İnsana kevn-i câmi, yani bütün âlemlerin hakikatini varlığında toplayan, bütünleştiren ve uzlaştıran âlem denir. Bu hakikati Muhammed İkbâl şu veciz sözle ifade ediyor: “İnsana sığabilene âlem, âleme sığamayana da insan denir (Cavidnâme, s.75). İnsan bedeni bir enerji okyanusudur. Hakk'ın bütün isimleri, izafî olarak insanda toplanmıştır. Öyle bir değerli varlık ki Allah, güzelliğini insan aynasında seyretmek istemiş ve bütün evreni bu amaçla

yaratmıştır. Ünlü mutasavvıf şair Olanlar Şeyhi İbrahim bir dörtlüğünde şöyle der:

Hak sevüben yarattığı
Kendüye mir'ât ettiği
Tecelli-i Zât kıldığı
Bir kâmilin gönlündedir

Rumî “Mümin, müminin aynasıdır” hadisini bu anlamda açıklıyor. “Mümin” Tanrı’nın adlarından. Allah, insan aynasında tecelli etmiştir. M. İkbâl de şu veciz ifadeyle konuyu daha anlaşılır hale getiriyor: ”O’nu ararsan kendinden başkasını görmezsin. Kendini ararsan O’ndan başkasını bulamazsın” (Peyam-ı Maşrık). Kısacası, Allah’ın güzelliklerini görmek için, kuluna bakmak gerekir. Bu eşsiz Türk sufisi, insanı “makro” düzeyde görüyor: “Sen kendini küçücük bir beden sanıyorsun; oysa bir evren dürülmüş senin içinde” der.

Tabiat, Mevlâna’nın nazarında, insana râm edilmiştir. Evrendeki her şey insanı gözler, onun etrafında pervaneler gibi döner. İşte o, öyle bir varlıktır; evrenin efendisidir. Şöyle diyor Mevlâna: “Dağ, taş, ateş, yol bile insana secde ediyor. Birkaç lüzumsuz münafik secde etmemiş, noksanlık mı gelir, insana.”

İnsanın kötülük yapması, bilgisizliğin bir sonucudur. Bir yerde kötülük varsa, orada cehalet var demektir. İnsan, bilerek ve düşünerek kötülük yapıp Allah’ın “benim evim” dediği insan gönlünü kırmaz, incitemez. Bütünleşmiş, evrensel kimlik kazanmış varlık, başkalarının kusurunu değil, kendi ayıbını görmeyi tercih eder ve onu düzeltmeye çalışır. Mevlâna bu hususta: “Karşıdaki kişide bir kusur görüyorsan, bil ki o senin kusurundur” diyor.

Evrende insan yoksa, evren de yoktur demektir. Çünkü, insan, Allah’ın şahididir. Evren bütün unsurları ve formlarıyla insanı temsil eder. Kısacası evren, manevî insanın sembolik bir ifadesinden başka bir şey değildir.

Buraya kadar söylenenleri şöyle özetlememiz mümkün olacaktır:

İnsan, evrenin hûlasası ve özüdür; evrendeki bütün özellikler, insanın bilinçaltında toplanmış ve kodlanmış bir durumdadır. Evreni tanımak, insanı tanımak; insanı tanımak ise, Yaratıcı olan Vücut-ı Mutlak Allah’ı tanımak demektir. Klasik Türk şiirinde bu anlayış devamlı işlenmiştir. Kendisini bilen insan Allah’ı da bilmiş olacaktır. Âdem’in beyninde şifrelenmiş olan ilahi gerçekler, ancak insanı tanımak suretiyle anlaşılabilir:

Ârif özün bilmeğe âdeme gel âdeme
 Hakk'ı ayân görmeğe âdeme gek âdeme
 Hakk'a giden doğru yol sende gider sana ol
 Sa'y idüben sende bul âdeme gel âdeme

İlâhî gerçek, maddenin düzleminde değil, ruhundadır. Ruh ve bilinç, her şeydir. Dikkatimizi, araza yani görelî olana değil, onun içerisinde mevcut cevhere yani. hiçbir zaman değişmeyen ve değişmeyecek olan değere yönlendirmeliyiz.

İnsan, toplayıcı ve bütünleştirici bir varlıktır, âlemde. Evrendeki bütün ilâhî isim ve sıfatları, ayrıntılarından uzak bir biçimde toplar, birleştirir.

İnsan, yaratılışın ve varlığın gayesidir. Görülen âlem, yaratılışın anlam ve değerini insanda kazanır. Çünkü, insan, Hakk'ın aynası ve gözüdür. Mevlâna der ki: “Sen cihanın hazinesisin; cihan ise yarım arpaya değmez.” Buradan anlaşılacağı üzere, evrende zıtlıklar biçiminde görülen durum ve şekillerindeki düzensizliğin ötesinde mevcut olan düzeni algılayabilen varlık, sadece insandır. Evrende gözlemlenen düzensizlik düzleminin arkasında saklı bulunan mükemmel düzenli yapının, ancak insan bilincinde var olduğu ve onun gayreti ile ortaya çıkabileceği şüphe taşımayan bir gerçektir.

Zıtların bulunduğu bir alan olan insan, evren düalizmini kendisinde toplamıştır. Birey, bu zıtlardan birini tercih ederek olumlu ya da olumsuz bir karakter ve kimlik oluşturabilir.

İnsan, tüm yaratılmışların en şerefli ve aziz olanıdır. Bu şeref ve izzetin elbette karşılığı vardır. Bu sorumluluk, geleneksel benlikten çıkarak kendini tanıma ve bütünleşme yolunda ızdırıp ve sıkıntı çekerek yeniden doğuşun gerçekleşmesini sağlamaktır. Böylece, insan, gerçek özgürlüğü kazanmış olacaktır.

Mevlâna'nın, evrensel benliğin elde edilmesi hususunda sarf ettiği sözleri eserlerinin büyük bölümünde yer alır. Söz konusu “ben”, eşyayı egemenliği altına alan Ben'dir: “Her şey sensin; her şeyden öte ne varsa o da sensin, onlar da senden ibarettir” der, Mevlâna. Evrenin bütün planı, insanda mevcuttur; evren bir hologram gibi tertip edilmiştir ve insan da küçük bir hologram özelliği taşır. Ama birey o ana kaynaktan, gelişmişliği ve bilgisi nispetince yararlanabilir. Kendini tanıyan ve bilen birey, kendi benliğinin üstüne çıkarak evrenle uzlaşır , bütünleşir. Evrenle kendisini birleştiremeyen insanın kendisini sevmesi, tamamen egoistliktir. Böyle bir kişi, toplumdan ve evrenden kopar,

kendisini kendi benliğinde hapseder; kısacası, özgürlüğünü büsbütün yitirerek tutsaklaşır.

İnsanın; kendi varlığının ne anlam ifade ettiğini anlayabilmesi, ancak nereden geldiğini idrak etmesiyle mümkündür. O, Yüce Kudret'ten ayrılarak dünya âlemine yani gurbete atılmıştır. Kendisini keşfedecek ve anlayacak olursa, bedenindeki bütün atom parçacıkları, bu ayrılığı, feryatlar biçiminde duyuracaktır. Mevlâna diyor ki: “Bedenin bir zerresinden bir feryat duy! Çünkü sen bir büyük şehirsin; belki de bir şehir değil, binlerce şehirsin.”. Mesnevi’ nin ilk on sekiz beytinde bu husus, “ney” metaforu ile gayet güzel anlatılmaktadır.

Mevlâna Celaleddin’in üzerinde önemle ve ısrarla durduğu bir diğer husus, evrendeki suretlerin, bireyi, ilahi hakikate ulaştıracak “göndermeler” olduğu gerçeğidir. Varlık âlemindeki fenomenler, kişiyi gerçeğe ulaştıracak deliller ve sinyallerdir. Yeni fiziğin devrim niteliğindeki tespitine göre, insan beyni evrendeki tüm uzay-zaman noktalarıyla aynı tünel süreciyle bağlantılıdır. Fizikçi Jack Sarfatti: “Sinyaller, uzayın bütün parçaları arasında haberleşmeyi sağlayacak biçimde solucan deliği bağlantıları vasıtasıyla uzayın bütün parçalarına nüfuz etmiş bir Kozmik Beynin sinir hücreleri dürtülerine benzetilebilir.” Derken, tünel biçiminde düşünülen Kozmik Bilinç (evren)’in her parçası birbirleriyle bağlantılı bütün bir düşünce şeklinde kabul edilebilir. Mevlâna’nın şu çağrılarına kulak verelim:

“O, sana bakıp durmada; senin gözünse sağda solda. O, sana söz söylemede, sense kulağını masala vermişsin.”

“Ne vakte kadar çare nedir, dermanım ne deyip duracaksın? Sana çare aratan kim? Onu ara! Define bulabilirsin ama, ömür bulamazsın. Sen kendini bul!”.

Rumi, geleneksel benlik ile evrensel benlik arasındaki farkı “yelpaze” sembolü ile ortaya koyar. Yelpazenin yeli ile yelpazeyi sallayan el, bu benliklerin timsalidir. Birincisi, yelpazenin esintisi ile rahatlarken yelpazeyi ve eli düşünmez. Şöyle diyor Mevlâna: “Ya Rab! Yeli gösterdin yelpazeyi gizleme! Yelpazeyi görmek, temiz kişilerin gönlüne ışıktır”. Yelpazeyi ve eli görebilen temiz kişiler, evrensel benliğe ulaşmış, yüce ruh sahibi kâmillerdir.

Madde ile tatmin olma gayreti ve hırsı, insan için büyük kötülüktür. Rumi’nin şu veciz sözüne dikkat etmek gerekir: “Dünyaya demir atmış Karun’u yer çekti, yuttu; ulular ulusu İsa’yı gökyüzü çekti, yüceltti”. Yine, “Şu dünyada yüzlerce ahmak, etek dolusu altın verir de, şeytandan dert satın alır” ifadesiyle bu şaşmaz gerçeği dile getirir. Maddenin esiri olan yani egemenliği altına giren kişinin durumu böyledir. Ancak maddeye egemen olan kişi için durum, bunun

tam tersidir. Şöyle ki, bu unsur, ona renk ve lezzet katar; yüce yolda yürürken onun değeri, hazzı ve zevki olur. Rumi: “(...) Fakat gübre olup bostanın gönlüne giren pislik, yok olur gider de pislikten kurtulur; kavunun, karpuzun lezzetini artırır “ diyor.

Mevlâna'nın üzerinde durduğu önemli hususlardan birisi de, bu dünyada bireyin gurbet hayatı ve yalnızlığıdır. Onun bu yeryüzü yaşamında sergilediği güç ve istekler, bu ayrılık üzerinde temellendirilmiştir. Mesnevi'nin ilk on sekiz beyitinde metafor olarak işlenen “ney” unsuru, gayet güzel anlatır bu gerçeği. Bireyin bu dünyadaki çabaları, sabırsızlığı, hırçınlığı, hoş olmayan davranışları, merakı, sevgisi, nefreti v.s. ruhsal durumları, farklı alanlarda tezahür etse de, gerçekte, hep aslına duyduğu özleyişin bir ifadesidir. Ney metaforu, hep bu sebeple feryat edip durur. Rumi der ki: “Bu evden değilim ben; madem ki burada huzurum ve kararım yok, elbette bir başka ildenim”. Bir başka yerde de şunu söyler: “Can kulağını aç da, özlemle kıvrananların feryatlarından şu gökkubbe boşluğuna vuran binlerce uğultuyu duy!”.

Mevlâna'ya göre yeryüzünde yaşayan insanlar, uyumlu bir varlık düzeyinden gelmişlerdir. O'nun öğretileri sayesinde, kalp yoluyla ve uyum içindeki yeni varlık düzeylerini hedef alarak birbirleriyle birlik ve bütünlük sağlayabilirler. İşte bu şekilde ayrılık, şirk, ikilik, ikiyüzlülük ve bölünmecilik ortadan kalkar:. Rumi'nin şu sözlerine kulak verelim: “Biz, basittik ve hepimiz tek cevherdik. Biz hepimiz başsız ve ayaksızdık. Biz bir cevherdik güneş gibi, düğümsüzdük ve arıydık su gibi. O iyi nur, şekillenince, çoğaldı kale burcunun gölgeleri gibi...”.

Bilinçli insan, karşısında canlı ve bilinçli varlık olan evren içerisinde yaşadığı için sorumluluğunun ve yapması gereken işlerin farkındadır. Olguların ve olayların anlamını idrak eder, seçimlerini dikkatli ve akıllıca yapar. Mademki evren, içerisinde sistemi ve kuralları olan bir bütünlük arz eder, o zaman bu sistem ve kurallar bütünlüğü içerisinde insan da bütün gücünü ve kapasitesini kullanarak gelişmek, olgunlaşmak, evrensel değer kazanmak amacını gütmelidir. Bu sistem ve kurallara uyduğu sürece mutluluğu tadar ve huzur bulur; aksi takdirde, mutsuz olur, ıstırap çeker ve huzursuzluğa düşer. Kulluk bilincine erişen kimsenin maksadı, kendini tanımak ve aşmak, yaratılışın gayesini idrak etmek olmalıdır. Yoksa, körü körüne itaat ve pasif bir ruh hali içerisinde tapınmak değildir, elbette.

Rönesans hümanizmasından ve Newton'un Kartezyen dünya görüşünden etkilenen modern bilimin biçimlendirdiği çağımız insanı, dengeli oluşun ve ebediliğin dışına itilerek değişim ve süreksizliğin kucağına atılmıştır. Bu durum, insanın, bütün aşkın (müteal) değerlerden uzaklaştırılarak daracık beşeri bir görünüm çerçevesine yerleştirildiğini göstermektedir. Böyle bir değişimin

sonucu olarak birey, kendisi ve evren hakkında Batılı anlamda Hermetik düşüncesini yitirmiş; onun göksel arketipi, endüstriyel devrim sonucunda tamamen yeryüzüne indirilmiştir. Sekülerleşen insan, dünyada sadece maddenin değişen yanına dikkat kesilerek “varoluş” kavramı yerine, “oluş” kavramını yerleştirmiştir.

Materyalist düşüncenin egemen olduğu dünyamızda, kutsalın yerine konulan ifrat derecesindeki faydacılık, tatminsizlik ve beşerî zaafı, insanı kendisine esir etmiş; onu lâıyık olduğu mertebeden çok aşağılara indirmiştir. Değere, itibara, ilgiye, saygıya ve özellikle de sevgiye muhtaç bırakılmış günümüz insanının özgürlüğü de elinden alınmıştır. Bilhassa, şiddetin ve öfkenin kol gezdiği, mutsuzluğun ve umutsuzluğun hüküm sürdüğü, toplumsal ve ruhsal rahatsızlıkların hızla yayıldığı çağımızda, bu derin ve sıkıntılardan muztarip kesimin muhtaç olduğu sağlık reçetesi, Mevlâna'nın düşünce sisteminde mevcuttur. Aramasını bilenler, bu eşsiz hazineyi, elbette, bulacaktır. Modern insanın, bu büyük Türk düşünürü ve mutasavvıfı Mevlâna Celaleddin-i Rumi'den öğreneceği ve alacağı pek çok şey vardır.

Zamanımızda, evrenin ayrışık ve bağımsız formlardan oluştuğunu ileri süren materyalist-mekanik düzen aşılmaya ve terk edilmeye çalışılıyor. Çağdaş bilim, bu düşüncenin aksine evrenin ve insanın birbirlerine bağlı olduklarını, sürekli bir biçimde birbirlerini etkilediklerini ve bütüncüllük içerisinde hareket ettiklerini ispatlamıştır. Batı, Mevlâna'nın evren ve insan hakkındaki görüşlerini tasdik ve bu konulardaki haklılığını teslim etmektedir. Söz konusu düşünce filizinin yeşerdiği ortamlardan aldığım bir şiir ile konuşmamı bitiriyorum

Böylece insan ağaca, otlara, balıklara, hayvanlara bakar,
Ölümsüz bedenini dağılmış parçalarını toplar
Nerede bir çimen büyüse,
Ya da filiz patlasa,
Ezeli insan görülür, işitilir, hissedilir;
Ta ki bütün acıları, kadim saadetini yeniden ulaşıncaya kadar.
(William Blake, Dört Zoa, Gece VIII)

KAYNAKÇA

Arasteh, Reza, *Aşkta ve Yaratıcılıkla Yeniden Doğuş*, Ankara 2000.

Can, Şefik, *Hız. Mevlâna'nın Rubaileri*, I-II, İstanbul 1990-91.

Capra, F, *Fiziğin Taosu* (Çev. Kaan H. Ökten), İstanbul 1991.

Franz, M.L, *“Bireyleşme Süreci” İnsan ve Sembolleri*, Jung, 3. baskı (Çev. A.Nahit

Babaoğlu) İstanbul 2007.

Fromm, E. *Psikanaliz ve Din*, İstanbul 2004.

Glyn, P., *Kanıt* (Çev. A. Ayten - Y. Ünlütürk – Z. Şahin) İstanbul 2004.

Göpinarlı, A., *Mesnevi Tercümesi ve Şerhi*, VI., İstanbul, 1983-84.

_____, *Mevlâna Celâleddin, Divân-ı Kebir*, VII. C. Ankara 1992.

Guénon, R., *Doğu Düşüncesi* (Çev. Fevzi Topaçoğlu), İstanbul 1997.

İzutsu, T., *İbn Arabî'nin Füsûs'undaki Anahtar Kavramlar*, İstanbul 1998.

_____, T., *İslâm Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler* (Çev. R. Ertürk), İstanbul 2001.

Kısa, C., *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyselleşme Süreci*, İzmir 2005.

Maslow, A., *İnsan Olmanın Psikolojisi* (Çev. Okan Gündüz), İstanbul 2001.

Muhammed İkbâl, *Cavidnâme* (Çev. A. Schimmel), İstanbul 1958.

Nasr, S. H., *Tabiat Düzeni ve Din* (Çev. Latif Boyacı), İstanbul: 1999..

Öztürk, Y. Nuri, *Mevlâna ve İnsan*, 3. baskı, İstanbul 1997.

Poincare, H., *Bilimin Değeri*, İstanbul 1989.

Schimmel, A., *Tasavvufun Boyutları*, İstanbul 1982.

_____, *Aşk, Mevlâna ve Mistisizm* (Çev. İsmail Özkan), Ankara 2002.

_____, *Muhammed İkbâl*, 2. Basım (Çev. Senail Özkan), İstanbul 2007.

Sunar, C., *Tasavvuf Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 2008.

Trusted, J. *Fizik ve Metafizik* (Çev. Seval Yılmaz), İstanbul 1995.

Yakıt, İsmail, "Mevlâna'da Akıl ve Aklın Kritiği" Prof. Dr. Hasan Gürbüz'e Armağan Özel Sayısı, SDÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi, S.3 (1996), Isparta.